

Eredetileg megjelent:

Ханты ангкем хаюм ясанг (Слово, оставленное моей хантыйской матерью)// Ханты ясанг. 1996. N 26. С. 4.

Hanti anyám hátrahagyott szavai

Amikor 1970 telén először jártam északi vidéken, Tugjani faluban akármelyik házba léptem be, mindenhol lányukká fogadtak. Pontosán nem is emlékszem, hogyan találtam magamnak hanti anyát. Talán háziasszonyomnak vagy valamelyik rokonának megtetszett a nevem. Magyarul a nevem „Évi”, és ez teljesen hantiul hangzik.¹ Kiskoromban dühös voltam a nevemre, teljesen fiús voltam, miért adtak nekem ilyen ostoba nevet. Ezáltal azonban valami isteni elrendelés folytán apám-anyám varázslatot tett: minden hanti lánya lettem. Ugyan hallani sem hallottak a hanti nép létezéséről, mégis ilyen nevet találtak nekem. Na, ha leány, hát leány, hogy ne találna anyát is magának! Az anyámnak nevezett asszony Matrjona Grigorjevna Szeburova lett.

Matra „anyácskám” – a többi hanti asszonyhoz hasonlóan – épp elég nehéz időszakot, nehéz életszakaszt látott. Apját, anyját, rokonait a 30-as években örökre elvitték, minden állatukat, holmijukat elvették, a családot a Konda folyóhoz küldték száműzetésbe,² nagy nehezen tértek vissza a falujukba. Az anyámnak nevezett asszony férjhez ment, a férjét elvitték a háborúba, elesett. Másodsorra is férjhez ment, szintén egy háborút megjárt férfihoz, nem telt el sok idő, ő is meghalt. Két leányát egyedül nevelte fel, a kolhozban halászva, lovakkal és tehennel dolgozva, szénát kaszálva munkálkodott egész életében.

Matra anyácskám olyannak tűnt nekem, mint egy mesebeli fejedelemasszony-anya. A régi dolgokat kiválóan ismerte. Ha valami tennivaló adódott, rögtön őt hívták. Ha kiállt valami szöveget elmondani, Isten száz ódon szava szépen megállja a helyét. Nagyon jól tartott engem, csak azzal a régi tudásával az én magnetofonomtól, a hanti dolgokat keresésemről nagyon félt. Akkoriban, ha valakinek a házába egy külföldi lépett, régi dolgokról érdeklődött, és még le is írta azokat, az egész falu, az egész város lakossága nagyon megijedt: valaki azt gondolta, vagy talán csak szégyenlős volt, hogy a hanti dolgok már soha nem fognak kelleni senkinek, el kell titkolni, úgy lesz a legjobb. Ahány napot töltöttem a házában, mindig csak vártam és vártam, hátha megváltoztatja a véleményét, és igazi anyaként megtanít engem a hanti dolgokra. De ez a nap sosem virradt fel. 1991 nyarán meghalt, és Isten száz ódon szavát nem adta át sem nekem, sem másnak. Azért nem ment el teljesen szó nélkül, rövid kis szövegecske maradt utána, amivel emlékezni lehet rá.

Ez így történt. 1970-ben csak egy hetet töltöttem nála. Ezután 10 évet vártam, hogy újra a házába léphessek. 1980 nyarán, már az expedícióm végefelé azt gondoltam: hogy mehetnék anélkül haza erről a vidékről anélkül, hogy anyácskámat, falucskámat ne lássam? Narikari faluban találtam egy jóembert, aki a folyóágakon, áradmánytavakon keresztül csónakon elvitt Tugijaniba, éjszakára oda is értünk. Alig találtam meg a házat, amit 10 évig az emlékezetemben őriztem: nyáron a falucskám teljesen máshogy nézett ki. Hogy ne örültünk volna, hogy ne beszélgettünk volna, amikor a rokonaimmal találkoztunk! Hosszan üldögéltünk vagy rövid igeig üldögéltünk, anyácskám hirtelen elkezdett énekelni:

¹ Hantiul az *ewi* szó jelentése 'leány'

² A kulákság kitelepítéséről van szó

Hej, énekelünk³:

kis folyótorkolati kis falunkban
dombtető teteji magas falunkban,
hét cirbolyafenyő állta földünkön
hat cirbolyafenyő állta földünkön
keze egyívású (?) öt lány
lába egyívású öt lány,
lányok, hát énekelünk.

Torkolatos folyónk torkolatánál
torkolatos patakunk torkolatánál⁴

Ványka (fia) Iván kis Larionját

lány-szülő lányos társnak
tavaszi réce hívogató hangján
őszi réce hívogató hangján
hiába hívogatom én,

északi széltől (el)fordult fél(re fordított) orcáját
déli széltől (el)fordult fél(re fordított) orcáját
félretartja íme.

Táplálékos Obom másik oldalán

halas Obom másik oldalán

kis Páska kis Lukerijáját

lány-szülő lányos társnak

megtalálta ő hát;

tavaszi hófajd szépséges nőt

őszi hófajd szépséges nőt

talált hát ő.

(Legyen) az ő kedve (szerint), (legyen) az ő kedve (szerint),

táplálékos Obom másik oldalán

halas Obom másik oldalán

Jegor (fia) Péter kis Szidorját,

Szidort megtaláltam,

lány-szülő lányos társnak

fiú-szülő fias társnak

megfogtam ím őt.

Orosz-formájú kis Szidort

osztják-formájú kis Szidort,

Szidort megtaláltam,

szarka-köröm nagy(ságú) szegélydíszt

varjú-köröm nagy(ságú) szegélydíszt

varrok bár, (én), lány.

Iván (fia) Ványka kis Larionja (pedig)

³ Az éneket Schmidt Éva fordította, meghallgatható a Schmidt Éva Archívum honlapjának Archívum/Hangfelvételek anyagában Szeburova (Griskina) Matrjona Grigorjevna neve alatt, „Kis folyótorkolati kis falunkban...” címen.

⁴ Ez a sor nem szerepel a hanti szövegben a cikkben, de Schmidt Éva TU-1 számon közölt hanti szövegében és a magyar fordításban igen, ezért belekerült itt is a szövegbe.

tavaszi hófajd szépséges nőt
talált ő hát.

Ezt az éneket a Tugijani téli faluban⁵ született Krisztinyja⁶ Jegorovna Griskina (Szeburova) költötte, mielőtt férjhez ment. Az azelőtti évben Larion Ivanovics Griskinhez akart hozzámenni, de az a férfi inkább Lukerja Pavlovna Griskina (Szeburova) iránt érdeklődött. Elvette feleségül, két leánya lett, majd a háborúban elesett. Krisztinyja is talált magának persze másik férjet: Szidor Petrovics Griskinhez ment hozzá, két fia és egy leánya született, szép, hosszú életet élt. 1969 körül halt meg.

Én csak ültem ott, gyönyörködve, nem is tudtam, hogy anyámnak ilyen jó énekhangja van. Egy kis idő múltán elkezdte a második éneket. Ezt egy polnovati asszony, Praszkovja⁷ Matvejevna Tupoljeva szerezte, amikor 1970-es években elment meglátogatni hugát a Kazim folyó vidékére⁸. Paraszkovja asszony első férje Kurikov volt, akitől egy fia született. A férjét elvitték a háborúba, nem jött haza. Második férje Grigorij Mihajlovics Nyomiszov volt. Annak első felesége Szureji falusi nő volt, hat gyermekük volt, de az asszony meghalt. Ilyen kiskacsával, kisludacskával teli házba került Paraszkovja asszony, korábbi házát pedig a fiára és a menyére hagyta.

γə_γəj-γəj χ_əjew-ijewə,⁹
Proszkovija asszony énekel hát¹⁰:
Kazim-menti nagy városba
kicsodám kedvéért megyek?
Kazim-menti nagy városba
folyó széli nagy városba
fehér szárnyú szárnyas hajón
fehér szárnyú szárnyas nagy hajón
kicsodám kedvéért megyek?
Íncérnát megcsináló jó idő alatt
fonalat megcsináló jó idő alatt
Kazim-menti nagy városba (menni)
fehér szárnyú szárnyas nagy hajóra
fehér szárnyú szárnyas nagy hajóra
Proszkovija asszony felszállt hát,
Kazim-menti nagy városba
kicsodám kedvéért mentem?
Kis Jevdokija¹¹ húgocskám
kis Miska sógorkám

⁵ Schmidt Éva az ének fordításához jegyzeteket is készített, ezek is megtalálhatók a fent jelzett címen. Ott a település nevét Felső-Tugijani, („tǎl kǒrt” téli falu) alakban adja meg.

⁶ Schmidt Éva jegyzetében Kresztyinyja (Кристи́ня) alakban, a fordításban a honlapon használatos átírás szerint szerepel a név.

⁷ Schmidt Éva jegyzetében: Proszkovija alakban, a fordításban a honlapon használatos átírás szerint szerepel a név. A cikkben két írásmóddal: Praszkovja és Parszkovja szerepel. Az eltérés oka lehet, hogy az első a hivatalos orosz nyelvű alak, a második a hanti kiejtéshez igazodott változat.

⁸ Schmidt Éva jegyzetében: Kazim településen élő

⁹ A cikk szövegében a kezdősor más átírásban szerepel: *kej, kej, juw-ije*

¹⁰ Az éneket Schmidt Éva fordította, meghallgatható a Schmidt Éva Archívum honlapjának

Archívum/Hangfelvételek anyagában Szeburova (Griskina) Matrjona Grigorjevna neve alatt, „Proszkovija asszony énekel hát...” címen.

¹¹ A cikkben lévő szövegben Uvtotyja név szerepel, nem Jevdokija, mint Schmidt Éva magyar fordításában.

az ő kedvükért mentem hát.
Kazim-parti nagy városnál
hej, énekelek hát.
Proszkovija asszony énekel hát:
Szureji (falusi) nő bírta lányos házba
Szureji (falusi) nő bírta fias házba
oda mentem hát.
Mondom én hát:
Tugijani (falusi) nő nagy Grigoriját
férjemmé tettem
emberemmé tettem.
Proszkovija asszony énekel hát:
Tugijani (falusi) nő nagy Grigorijának
ebbe a Szureji (falusi) nő bírta lányos házába
száz éves jó fejemet
miért dugtam be,
kis Vologya egyetlen fiacskám
miért hagytam el?
Prokopij-öreg kis Natasájának
három sarkú sarkos házacska
négy sarkú sarkos házacska
(egész) nagyságában odahagytam
(egész) magasságában odahagytam;
Szureji (falusi) nő bírta kis Grigorijt
férjemmé tettem.
Kis kedveske, kedveske,
az én énekem ím befejeződött
beszédem ím befejeződött.

Hanti anyácskám ennyi szöveget hagyott hátra emlékként. Más nő talán gondolt arra, hogy a leányának-fiának beszéljen, meséljen, énekeljen, de az internátusba elvitt gyermekek annak idején nem hallgatták meg. Matra asszonyhoz ugyan 4000 kilométerrel érkezett hallgatóságként leány, mégsem eredt meg a nyelve akkor. Szégyenlős voltam ahhoz, hogy erővel húzzam ki belőle a szavakat, most pedig azt gondolom, vajon miért nem kérdezgettem akaratosabban. Így áll a dolog, mit tegyünk.

Schmidt Éva
a történettudományok kandidátusa
a Belojarszkiji Folklórarchívum vezetője

Fordította: Ruttkay-Miklián Eszter. Hanti konzultáció: Fedoszija Makarovna Lelhova.
Megjegyzés: A cikkben szerepel egy portréfotó is, amelynek az eredetije nem található meg Schmidt Éva fotógyűjteményében. A képen felirat: M. G. Szeburova (1919–1991).